

Ligeti Lajos (1902–1987)

Nemsokkal azután, hogy hazatért hároméves mongóliai és kínai tanulmányútjáról Ligeti Lajos, az itthon akkor még szinte teljesen ismeretlen, harmincéves tudós egy jövőbe tekintő tanulmányt közölt: *A magyarság keleti kapcsolatai. Egy készülő szintézis alapelvei* (Minerva, 1932). Egy kivételes képességű tudós közreadta egy életmű tervét, és most, ötvenöt év múlva feltehetjük a kérdést, mit és hogyan sikerült megvalósítania terveiből.

Természetesen a „készülő szintézis” terve nem a semmiből született, alapos, s tegyük hozzá sokszor szerencsés körülményeket sem nélkülöző tanulmányok előzték meg. Szülővárosából, Balassagyarmatról a fővárosba kerülve neki is megadatott, hogy a hírneves Eötvös Kollégiumban élve végezze egyetemi tanulmányait. A kollégium pezsgő, a szellemi teljesítményt mindenek elé helyező szemléletét éppúgy magáévá tette, mint sajátos nyelvi stílusát, az írott magyar szöveg szigorú, szabatos minőségére való nem szűnő törekvést, s a beszélt nyelv ettől néha vaskosan eltérő fordulatait. Már maga a minden kollegista számára hozzáférhető (ma szabadpolcosnak nevezett), európai értékű könyvtár is lebilincselte, s az itt kezébe kerülő könyvek éppúgy alakították érdeklődését, mint a húszas évek olyan kiemelkedő tudós egyéniségei, mint Gombocz Zoltán, Melich János, Munkácsi Bernát és a Ligetnél csak egy állatciklussal, azaz tizenkét évvel idősebb Németh Gyula. A klasszika-filológiára beiratkozott egyetemistát olvasmányai és tanárai fordították a Kelet felé. Első tanulmányaiban nem nehéz Gombocz és Németh irányító kezét felfedezni (*Deskó Endre csuvas-magyar nyelv hasonlítása: KCsA 1, 1924, 319–320; Die Herkunft des Volksnamens Kirgis: KCsA I, 1925, 369–383; az utóbbi cikk következtéseit hamar meghaladta, s némi ironiával emlegette azokat, akik fiatalkori zsenijét fél évszázad múlva tekintélyi érvként idézték).*

„Sub auspiciis” avatták doktorrá, a rossz gazdasági viszonyok miatt még csak vasgyűrűt kapott arany helyett, de a ritka alkalomhoz gratuláló miniszter megkérdezte, állást, vagy külföldi ösztöndíjat akar-e? S bár a rossz gazdasági viszonyok között az állásnak különösen nagy értéke lett volna, az ösztöndíjat választotta, és 1925-ben Párizsba ment tanulni. Kitűnő tanárokat hallgathatott, olyanokat, mint a tibetista Bacot, a sinológus Maspero, a történeti szintéziseket alkotó Grousset és mások, de mindenekelett a korszak legnagyobb tudósát, Paul Pelliot-t. Pelliot irányította figyelmét a mongol nyelvtörténet, a Belső-Ázsiára vonatkozó kínai és egyéb források, az éppen kibontakozó ótibeti kutatások és sok más kérdés felé, de mindenekelett egy tudományos koncepciót és egy sokoldalú filológiai módszert adott át. Nagy hatással volt rá Pelliot tanári egyénisége, aki kisszámú, de tehetséges hallgatóinak a tudomány izgalmas problémalátását tudta úgy közvetíteni, hogy egyszerre nyűgözött le tudásával és ösztönzött a problémamegoldás örömeivel. Ha

elolvassuk Ligeti 1932-es „szintézisének alapelveit”, látjuk, hogy a két hatóerő, a hazai indítás és problematika, meg a Párizsban kapott horizont, igényesség, metódika – s részben tematika – egy harmadik összetevővel is kiegészült.

Bár mesterei egy párizsi karrier kilátásait is megcsillantották, Ligeti 1928-ban hazatért. Nem mintha különös illúziói lettek volna. A kibontakozó gazdasági válság és a tudományos közélet állapota nem sok jóval biztatták azon tervével kapcsolatban, hogy Magyarországon megteremtse a tudományos mongolisztikát, sinológiát és tibetisztikát. Még az elemi könyvek is hiányoztak. Az Eötvös Kollégium ugyan ideiglenes biztonságot adott francia órák fejében, egyébként azonban csak egy biztató jelet látott, a tudomány irányítói bíztak tehetségében. Ezért nagyon hamar támogatásért fordult a Kultuszminisztériumhoz és a Magyar Tudományos Akadémiához, kérve egy mongóliai tanulmányút lehetővé tételét. Ezt még abban az évben megkapta. Eredeti terve a Mongol Népköztársaság meglátogatása volt. Nyelvészeti vizsgálódások mellett kéziratokat, könyveket (fanyomatokat), néprajzi tárgyakat és régészeti emlékeket kíván gyűjteni – mint ezt tervében írja –, de világosan látja: „[A] keleti kutatóutak legérdekesebb s – tegyük mindjárt hozzá – legértékesebb anyaga előre ki nem számítható, sőt sokszor nem is sejthető” (MNY 24, 1928, 265–270). Mindenesetre tervei középpontjában a régi mongol nyelv és irodalom állt. Első tervét keresztülhúzza a nemzetközi politika. 1928 a Mongol Népköztársaságban fordulat éve, s bár korábban biztató meghívólevele volt a Mongol Tudományos Akadémia elődöntésményétől, nem kapta meg a szükséges utazási engedélyt. Nem adja fel azonban tervét, s végülis Pekingbe utazik, hogy onnan látogassa meg a Kínában élő mongolokat. Már 1929 elején elküldi első jelentését (*Akadémiai Értesítő* 40, 1929, 172–176), ebben még pekingi kutatásairól, az ott megvizsgált vagy beszerzett forrásokról, nyelvenlékekről, könyvekről számol be. Már ekkor felfigyel a kitaj nép emlékeire, bizonyára nem függetlenül Pelliot tanácsától, aki útját is nagyban támogatta. Ligeti Párizsból indulva, Marseilleben szállt a Kínába tartó Athos II hajóra. De nem sokat időzik Pekingben, tovább utazik a mongolok közé, ahol közel három évet tölt el. Útjáról, kutatási eredményeiről két könyvben számol be; az egyik a tudós világnak íródott (*Rapport préliminaire d'un voyage d'exploration fait en Mongolie chinoise, 1928–1931*. Budapest, 1933), a másik a magyar, szélesebb olvasóközönségnek (*Sárga istenek, sárga emberek. Egy év Belső-Mongolia lámakolostoraiban*. Budapest, 1934). A magyar tematika és indíttatás, a párizsi tanulmányok mellé ekkor kerül a harmadik komponens, a való élet, a helyi viszonyok, az élő nyelv, az eredeti forrás ismerete. Nem véletlenül hangsúlyozza: „A tervezett szintézis célja nem hipotézisek kiélezése vagy azokon nyugvó értékelés, hanem a ma elérhető s számbajöhető teljes keleti forrásanyagnak ismertetése és feldolgozása – még pedig mindenkor csakis első kézből”. Nem véletlen, hogy ehhez újra visszatér; a magyarság keleti kapcsolatainak kérdésével kapcsolatban írja: „számos részletnek többé-kevésbé végleges érvényű megállapítása a keleti anyag elsőkézből való helyes interpretálásából ered” (Minerva, 1932, *i.m.*). A magyar őstörténet „az emberiség történetének egy már igen kései, fiatal szakaszába iktatódik be”, ezért „világos, hogy speciálisan magyar szempontot kell figyelembe vennünk, és nem fogadhatjuk el az őstörténet szokásos értelmezését”. Ligeti fő feladatának azt tartja, hogy Közép-Ázsia történetével, az onnan nyugatra induló áramlatokkal foglal-

kozzon. Ebben kulcsszerepet játszik a nyelvészet, s természetesen „a kérdés abból áll, hogy helyes történeti következtetéseket vonjunk le a magyar nyelv legrégebb török jövevényszavainak vallomásából”. Ötvennégy év múlva, 1986-ban jelenik meg nagy műve „*A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*”, amely végül is az 1932-ben felvázolt szintézis. A két időpont között egy gazdag tudós élet megszabású íve húzódik.

Ligeti már párizsi tanulmányai idején megismerkedett a mongol buddhista irodalom számos alkotásával (vö. *La collection mongole Schilling von Canstad à la bibliothèque de l'Institut: Toung Pao* 27, 1930, 119–178), s mongóliai kutatóútján nagy figyelmet szentelt a buddhista mongol kánon, a Kandzsúr és az ekstrakanonikus művek gyűjteménye, a Tandzsúr addig alig ismert szövegeinek. Még Mongóliában elkészíti a mongol Kandzsúr katalógusának első kéziratát, 1934-ben Párizsba utazik, és összeveti jegyzeteit a párizsi példánnyal, melyet még párizsi tanulmányai idején, 1925 és 1928 között tanulmányozott. A katalógus végül is 1945-ben jelenik meg 1942–44-es összevont évszámmal, előszó nélkül (*Catalogue du Kanjur mongol imprimé*. Budapest, 1942–44), s csak 1965-ben a párizsi példány konkordanciái (*La Kanjur mongol imprimé de la Bibliothèque nationale: Journal Asiatique* 1965, 329–339). Megvalósítatlan maradt az a terve, hogy a mongol Kandzsúr katalógusának egy második, revideált változatát kiadja.

Különösen fontosnak tartotta a mongol nyelvtörténet kutatásában kulcsszerepet játszó ún. archaikus, vagy peremnyelvek vizsgálatát. Még mongóliai tartózkodása idején, 1930-ban, Hajlárban megkapta az akkor a Szovjetunióban élő N. N. Poppe 1930-ban Leningrádban a dahur nyelvről írott művét (ismertetését ld. *NyK* 48, 148–159), ennek adatait ellenőrzi, kiegészíti, maga is gyűjt Hajlárban és Cicikárban. Úgy gondolja, hogy a dahur nyelv valamilyen formában kapcsolódik a kitaj nyelvhez.

Archaikus mongol nyelvek felfedezése a célja 1936–37-es afganisztáni kutatóútjának is. Itt mindenekelőtt a mogol nyelvet kutatja, de gyűjtött török, elsősorban özbeg nyelvjárásokat is. Tudjuk, három kötetben tervezte kiadni afganisztáni kutatásainak eredményeit. Afganisztán török és mongol nyelveiről írott áttekintése előbb magyar nyelven (*I. Osztály Közleményei* 4, 1953, 231–248) majd oroszul jelenik meg (*AOH* 4, 1954, 93–114). Számos tanulmányában használta fel saját anyagát, melyek közül a legfontosabb, az afsár nyelvről írott nagylekzetű cikke (*Sur la langue des afchars d'Afghanistan: AOH* 7, 1957, 115–156) az oguz összehasonlító nyelvészeti kutatások egyik alapműve lett. Sok anyagot lehet találni elszórtan cikkeiben az afganisztáni mogol gyűjtéséből is (pl. *Le lexique moghol de R. Leech: AOH* 4, 1954, 119–157; *Les voyelles longues en moghol: AOH* 17, 239–292; *A propos du „Manuscrit de Zirni”*. In: *Asiatic Studies in Honour of Dr. Jitsuzo Tamura, on the Occasion of his Sixty-Fourth Birthday*. Kyoto, 1968, 17–44), s közölt a hazara nyelv mongol elemeiről is egy cikket (*Mongolskie elementy v dialektach chazara v Afganistane*. In: *Kratkie soobščenija Instituta Narodov Azii* 93, 1964, 5–22). A szélesebb olvasóközönségnek *Afgán földön* (Budapest, 1938) című művében számolt be. Sajnos értékes özbeg gyűjtése kiadatlan maradt. A világháború küszöbén még Japánba látogat el.

Még mielőtt elindult volna Afganisztánba, 1936-ban, 34 évesen a Magyar Tudo-

mányos Akadémia levelező tagjává választja. A pesti egyetemen előbb magántanár, majd rendkívüli egyetemi tanár, és 1939-től rendes egyetemi tanár a számára kialakított Belső-Ázsiai Tanszéken. A tanszék neve valójában a programot jelenti, azt a Pelliot által megfogalmazott Haute Asie-t, amely nem más régiók peremterületeinek laza együttese, hanem saját arculatú történeti-kulturális egység, mely változásaiban is őriz egy bizonyos folyamatosságot, s a nagy szomszédos kultúrák hatásait saját módján és céljaira lényegíti át. 1940-es dátumot viseli *Az ismeretlen Belső-Ázsia* című műve, amelyben a nagyközönségnek is érthető módon, nem engedve a tudományos igényességéből, s állást foglalva a legújabb kutatási eredményekkel kapcsolatban, nyújt bevezetést Belső-Ázsia történetébe, kultúrájába. Érthető, hogy a könyv utolsó fejezete „Belső-Ázsia és a magyar őstörténet” címet viseli. Ami ezt megelőzi, annak nagy része önálló kutatáson, eredeti forrásokon alapuló áttekintés. E könyv az elmúlt negyven év, s persze számos új eredmény ellenére vagy éppen ezekkel együtt és ezek fényében is, megőrizte értékeit.

1942-ben ünnepelte az ország Kőrösi Csoma halálának 100. évfordulóját. Német (*Alexander Kőrösi Csoma: Ungarn 1942, 535–543*) és magyar nyelvű megemlékezése (*Kőrösi Csoma Sándor emlékezete: Kőrösi Csoma Archivum 3, 111–118*) alkalmat ad a tibetisztika feladatainak számbavételére is, s ebben az évben indítja meg a pesti egyetemen a tibetisztikai oktatást. Persze a tibetisztika iránti érdeklődése is párizsi tanulmányaiban gyökerezik. 1933-ban azonosította a Csoma számára szerkesztett műveket (*Ouvrages tibétains rédigés à l'usage de Csoma: T'oung Pao 30, 26–36*), majd 1936-ban áttekintést ad azokról a tibeti forrásokról, amelyek Belső-Ázsia történetére vetnek fényt (*Tibeti források Közép-Ázsia történetéhez: KCSA I. Kieg. 76–103*). Behatóan foglalkozott az ótibeti szövegekkel, ezen kutatásainak egy része csak egyetemi előadásainak hallgatói számára vált ismertté, mint ahogy, sajnos, kiadatlan maradt tibeti nyelvtörténete is, melyet többször használt egyetemi előadásaihoz. Tibetisztikai munkásságából viszonylag kevés került önálló tanulmányként nyomdába (*Notes sur le lexique sino-tibétain de Touen-houang en écriture tibétaine: AOH 21, 1968, 265–288; A propos du „Rapport sur les rois demeurant dans le Nord”*. In: *Études tibétaines dédiées à la mémoire de Marcelle Lalou*. Paris, 1971, 166–189). Számos olyan cikke van azonban, amelyben bőven merít eredeti tibeti forrásokból és filológiai vagy nyelvészeti megjegyzéseket fűz tibetisztikai kérdésekhez.

1948-ban adta ki egy különösen értékes, s Mongóliából hozott kéziratát, Szászka pandita bölcs mondásainak tárházát (*Le Subhāṣitaratna nidhi mongol, un document du moyen mongol. Pt. I. Le manuscrit tibeto-mongol en reproduction phototypique, avec une introduction*. Budapest). A második kötet a tibeti és mongol szöveg átírását, fordítását és filológiai apparátusát tartalmazta, sajnos azonban, soha nem jelent meg, csak az egyetemi oktatás céljait szolgálta, mind a mongol, mind a tibeti szakon. Ez volt az a szöveg, amelyet minden magyar mongolista és tibetista legalább egyszer Ligeti vezetésével végig olvasott. A mongol szöveget kiadta átírásban (*Mongol Nyelvelméltár VI, 1965; Monumenta Linguae Mongolicae Collecta IV, 1973*), a tibeti szöveg Ligeti-féle fordítása, Tandori Dezső költői tolmácsolásában 1984-ben, Kőrösi Csoma születésének 200. évfordulója alkalmából vált a magyar olvasók számára hozzáférhetővé (*Sza-szkja pandita Kun-dga'rgyal-mchan, A bölcses-*

ség kincsestára. Budapest). A Ligeti-féle faksimile-kiadás alapján publikálta a szöveget 1969-ben J. E. Bosson, az Amerikában tanító svéd kutató.

1942/43-ban a világháború és az egyre romló szellemi környezet kiállásra készítette. A pesti egyetem előadásorozatát indította a magyar őstörténet kérdéseiről. Ezen előadások bővített szövegét foglalta kötetbe Ligeti. Érdemes idézni az 1943-ban megjelent mű (*A magyarság őstörténete*) bevezetőjéből:

„Régóta nem esett annyi szó a magyar őstörténetről, mint az utóbbi években.

A forrásoktól, de még a legelemibb alapismeretektől is magukat gondosan távol-tartó lelkes rajongók őstörténeti művekkel árasztják el a könyvpiacot, társadalmi folyóiratok vitáznak, tudománytól távol álló napilapok anketóznak a magyar elő-ídkők alapvető kérdéseiről. A művelt magyar nagyközönség pedig tétován botladozik a délibábkergetőknek, a megszállott sámánkodóknak, a napi politika Sancho Pan-sáinak egyéni gusztusához, világnézetéhez szabott, egymással homlokegyenest ellen-kező „elméletei” közt, és reménytelenül, kielégítetlenül keresi továbbra is a felelet-tet a magyar kérdésre: kik is vagyunk, honnan is jöttünk?”

Ligeti az előszó, az uráli magyar őshazáról és a kínai, valamint belső-ázsiai írásos forrásokról írott fejezetek szerzője volt. Ez a kiváló szakemberek által írott munka a mai napig alapmű maradt, s nem véletlen, hogy 1986-os reprint kiadása, melyhez Ligeti rövidke előszót írt, olyan nagy sikert aratott.

A nemzetközi tudomány Ligetit elsősorban mint mongolistát tartja számon, s ez érthető is, hiszen tudományos életművében a mongolisztika jelentős helyet foglalt el. Rendszeresen kutatta az ómongol nyelvet, vagyis a mongol nyelv Dzsingisz-kán kora előtti állapotát. A 4–6. században Észak-Kínában dinasztia alapító tagcso-csok nyelvéről írott cikke (*Le tabghatch, un dialecte de la langue sien-pi*. In: *Mongolian Studies*. Budapest, 1970, 265–308; oroszul: *Narody Azii i Afriki* 1969:1, 107–117) a legrégebbi mongol vagy mongolgyanus nyelvekről szóló, s többségükben a kínai forrásokban fennmaradt emlékek elemző áttekintése. Egyik fő célja azonban a kitaj nyelv és írás megfejtése volt. Már 1927-ben összefoglalja az akkori ismerete-ket (*A kitaj nép és nyelv*: *MNy* 23, 1927, 293–310), ezért kutatja – mint említet-tük – a dahur nyelvet. Fontos kitaj vonatkozása van Belső-Ázsia néhány kultúr-szaváról írt cikkének, mely többek között a hunok nyelvének kérdését is vizsgálja (*Mots de civilisation de Haute Asie en transcription chinoise*: *AOH* 1, 1950, 141–185). Kitaj kutatásának eredményei vannak elrejtve egy könyvismertetésben (*G. D. Sanžeev, Sravnitel'naja grammatika mongol'skich jazykov*: *AOH* 5, 1955, 133–140). Úgy látta, hogy a kitaj nyelv történetének legfontosabb forrásai a megfej-tetlen kitaj-írási szövegek, a kínai átírásban ránkmaradt néhány kitaj közszó mellett a kitajból, illetve a régi mongol nyelvekből a mandzsú-tunguz nyelvekbe átkerült, elsősorban korai jövevényszavak. E kérdésnek több cikket, jegyzetet szentelt, ezek közül a legfontosabb az 1960-ban megjelent *Les anciens éléments mongols dans le mandchou*: *AOH* 10, 231–248 (magyarul: *I. Oszt. Közl.* 17, 1961, 31–46). Való-jában ez vezette a dzsürcsi nyelv és írás kutatásához is. Ez a mandzsúval rokon nyelv, amelynek szintén megfejtetlen írásbelisége és saját írásával írott, valamint kínai átírásban fennmaradt emlékei vannak, legkorábban az 5. században tűnik fel a kínai forrásokban, de csak a 12. században válik jelentőssé. Ekkor a dzsürcsik Észak-Kína uraivá válnak, s uralmuknak Dzsingisz mongoljai vetnek véget. Emlékeinek

zöme a 16. századból maradt ránk. Ligeti dzsürcsi kutatási programját 1948-ban olvashatjuk (*Egy XII. századi mandzsú-tunguz írás. A 'kis' dzsürcsi írás értelmezése.* In: *MTA Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből* 26, 9.) Amellett, hogy a dzsürcsi a legrégebb mandzsú-tunguz nyelv, amelyet úgy-ahogy ismerünk, sokat örzött meg ómongol, így kitaj jövevényszavaiból (ld. *Note préliminaire sur le déchiffrement des „petits caractères” jou-tchen:* *AOH* 3, 1953, 211–218; *Les inscriptions djurtchen de Tyr. La formule om mani padme hüm:* *AOH* 12, 1961, 5–26). Mindezek előmunkálatok voltak egy nagyobb monográfiához a dzsürcsi írásról és nyelvről. Életének utolsó hónapjaiban ennek a monográfiának fejezetein dolgozott, de kiadásukhoz sajnos már nem jutott ideje.

Az ómongol, és közvetett forrásai mellett nagy figyelmet szentelt a közép-mongol és a preklasszikus irodalmi nyelv kérdéseinek is. Több phagszpa-író, ujjur-mongol író, kínai, örmény, illetve arab írásban ránk maradt nyelvemlékek szentelt monografikus feldolgozást, majd a Mongol Nyelvemléktárban az ujjur-mongol írásokat, a phagszpa írásokat és néhány kínai átírásban fennmaradt emléket kiadott, illetve vezetése és irányítása alatt tanítványai adtak ki. A *Mongol Nyelvemléktár* első kötete 1963-ban jelent meg, majd megindult az index-kötetek közzététele is. 1971-től *Monumenta Linguae Mongolicae Collecta* címen elkezdődött a sorozat szövegeinek revideált, sajnos sajtóhibáktól nem mentes újrakiadása. A *Nyelvemléktár* harmadik kötete a kínai átírásban fennmaradt *Mongolok titkos történeté*-nek Ligeti-féle olvasata. E szöveg újrakiadása a *Monumenta* sorozat első köteteként 1971-ben látott napvilágot, s 1974-ben a *Monumenta* VI. köteteként a *Titkos történet* Blobzang Bsztanzin-féle ujjur írásos másolata is megjelent, szintén Ligeti átírásában. Ma ezek a kiadások a *Titkos történet* kutatásának alapszövegei. A magyar fordítás bő jegyzetanyaggal már 1962-ben hozzáférhetővé vált a Gondolat kiadó gondozásában. A *Nyelvemléktár* egyébként valójában előmunkálat lett volna egy közép-mongol, illetve preklasszikus mongol szótár és nyelvtan megírásához. A már kiadott szövegek alapján most már ez is a jövő feladatai közé tartozik.

A Belső-Ázsiai Tanszék irányítása mellett Ligeti 1942-ben átvette a Kelet-Ázsiai Tanszék irányítását is. Itt a kínai oktatást és a sinológus-képzést helyezte új alapokra. Első sinológusaink tanítványai közül kerültek ki. Maga a sinológia egyik területének, a kínai nyelvtörténetnek egy ágát, a kínai átíró „barbár” (vagyis belső-ázsiai) nyelvekből levonható tanulságokat kutatta elsősorban. Az alapkérdésekről már 1941-ben írt (*A kínai-átíró barbár nyelvi glosszák kérdése:* *NyK* 51, 174–207), későbbi cikkei is hatalmas anyagot tartalmaznak. Egyaránt foglalkozott a kínai átíró török, a kínai átíró tibeti és a kínai átíró mongol szavakkal, szövegekkel. Mindeközben természetesen szembekerült a kínai nyelvtörténet általánosabb kérdéseivel is. Éppen a kínai írás jellege miatt fontosak azok a tanulmányai, amelyek a phagszpa írásos kínai nyelvtörténeti tanulságait elemezték (*Le chinois en écriture 'phags-pa.* In: *Actes du XXIe Congrès International des Orientalistes.* Paris, 1949, 262; *Le Po kia sing en écriture 'phags-pa:* *AOH* 6, 1956, 1–52). A magyar nyelv török kapcsolatairól írott legutolsó könyvében nem kis figyelmet szentelt a kínai átíró török anyagnak.

Míg a kínai oktatás irányítását 1962-ben tanítványának, Csongor Barnabásnak adhatta át, Németh Gyula nyugdíjba vonulása után, 1964-ben átvette, s 1971-ig

ellátta a Török Filológiai Tanszék vezetését. Láttuk, hogy Ligeti első cikkei turkológiai tárgyúak voltak. Turkológiai érdeklődése igen sokirányú volt. Polivanovval, Rásánennel egyidőben, tőlük függetlenül fedezte fel a török hosszú magánhangzókat a régi török nyelvben (*A török hosszú magánhangzók: MNy* 34, 1938, 65–67; *Les voyelles longues en turc: Journal Asiatique* 1938, 177–204), s számos tanulmányában foglalkozott a török hangtörténet különböző kérdéseivel. Éppen a mongol buddhista szövegekkel való szoros kapcsolatuk miatt érdekelték az ujjur buddhista szövegek (*Notes sur le colophon du „Yitikün sudur”*. In: *Asiatica, Festschrift F. Weller*. Leipzig, 1954, 397–404; *Sur quelques transcriptions sino-ouigours des Yuan: Ural-altaische Jahrbücher* 33, 1961, 235–244; *Sur un passage du Rajavavadaka-sutra ouigour*. In: *Németh Armağanı*, Ankara, 1962, 319–330; *Autour du Säkiz yükmäk yaruq*. In: *Studia Turcica*. Budapest, 1971, 221–319; *A propos d'un document ouigour de l'époque mongole: AOH* 27, 1973, 1–20.). Az ujjur kutatások területén azonban legfontosabb műve a Ming-kori sino-ujgur nyelvmélekek monografikus feldolgozása, ami ugyan cikksorozat formájában jelent meg, de önmagában is megáll, s eredetileg könyvnek készült (*Un vocabulaire sino-ouigour des Ming. Le Kao-tch'ang-houan yi-chou du Bureau des Traducteurs: AOH* 19, 1966, 117–199, 257–316; *Documents sino-ouigours du Bureau des Traducteurs: AOII* 20, 1967, 253–306; *AOH* 21, 1968, 45–108; *Glossaire supplémentaire au Vocabulaire sino-ouigour du Bureau des Traducteurs: AOH* 22, 1–49, 191–243). Több cikket szentelt a kunok nyelvének (*Sur deux mots comans: Acta Antiqua* 30, 1962, 167–174; *Prolegomena to the Codex Comanicus: AOH* 35, 1981, 1–54).

Természetesen Ligeti turkológiai kutatásainak homlokerében a magyar nyelv török kapcsolatai álltak. E téren első alapvető cikke: *Mongolos jövevényszavaink kérdése* (*NyK* 49, 190–271), nemcsak véglegesen lezárja, negatív eredménnyel, azt a sokat vitatott kérdést, hogy vannak-e a magyar nyelvben közvetlenül a mongolból átvett jövevényszavak, hanem egyben áttekintést ad a turkológia számos olyan vonatkozásáról is, amelyek kapcsolatban állnak a magyar nyelv török jövevényszavaival. Magyar vonatkozású turkológiai cikkeinek reprintjei két gyűjteményes kötetben jelentek meg (*A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van*. Budapest, 1977, 1979), s így e kötetek tartalomjegyzékei egyben bibliográfiai tájékoztatást is nyújtanak. E két vaskos kötet után sokak számára meglepetésként hatott az 1986-ban megjelent *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban* című hatszáz oldalas műve. Maga Ligeti is elsősorban a rendszerezés igényével kezdett a munka megírásának, s mint ezt hangsúlyozta, maga az anyag készítette arra, hogy számos korábbi nézetét felülvizsgálja, új megoldásokat keressen, más megoldásokkal kísérletezzen, és további, új feladatokat jelöljön ki. Nem lehet itt most feladatunk, hogy Ligeti könyvének akárcsak legfőbb, új eredményeit összefoglaljuk. Csak jeleznénk, hogy a műnek két fontos dimenziója van, az egyik turkológiai, a másik közvetlenül a magyar nyelv történetével kapcsolatos. Turkológiai szempontból a régi török nyelvek és népek történetének egy új, tág horizontú összefoglalását adja, kiemelve azon török nyelveket és népeket, amelyek Kelet-Európa és a magyarság történetében szerepet játszottak. A középpontban a kazár és bolgár-török kérdés újraértékelése, nyelvföldrajzi és időrendi kérdései állnak. A magyar nyelvtörténet szempontjából a honfoglaláskor előtti ősmagyarral foglalkozik külö-

nösen, ennek elkülöníti kései szakaszát, azt a mintegy négyszáz évet, amelyet a magyarság török népekkel szoros életközösségben töltött. Arra tesz kísérletet, hogy a kései ősmagyar belső változásait is rekonstruálja, amelyhez a török és iráni jövevényszavak nyújtanak elsősorban segítséget. A kései ősmagyar belső változásainak ismerete nélkül még török jövevényszavainkból levonható következtetések is tévesek lehetnek. Mindehhez járul, hogy a honfoglaláskor utáni török kapcsolatainkat is új megvilágításba helyezi.

Ligeti Lajosnak nagy szerepe volt abban, hogy 1974-ben Szegeden megindult a rendszeres altajisztikai oktatás és képzés, s ott előbb tanszéki csoport, majd önálló tanszék (1984) alakult. Bár eredetileg nem Szegeden szeretne volna látni az altajisztika vidéki bázisát, végülis a Nemzetközi Állandó Altajisztikai Konferencia (PIAC) szegedi megrendezésével (1971), majd könyvtára odaadományozásával (1974) segített a feltételek megteremtésében. A budapesti egyetem után, amelynek 1982-ben lett díszdoktora, 1984-ben a szegedi egyetem avatta díszdoktorává, s az ez alkalommal tartott előadásán vázolta a magyar őstörténettel és török jövevényszavainkkal kapcsolatos új nézeteit, melyek azután könyvében kerültek kifejtésre. Ligetit mindig is foglalkoztatta az altaji nyelvrokonság hipotézise. Álláspontja eredetileg Ramstedt-éhez állt közel, ettől azonban fokozatosan eltávolodott (*Az altaji és uráli nyelvek: MNy* 30, 1934, 44–47; *L'étymologie mongole du slave choroggy 'drapeau': Études Slaves et Roumaines* II, 1949, 45–46; *Histoire du lexique des langues turques: Rocznik Orientalistyczny* 17, 1953, 80–91; *Az uráli és altaji nyelvek viszonyának kérdése: I. Oszt. Közl.* 4, 1953, 333–364; *Les anciens éléments mongols dans le mandchou: AOH* 10, 1960, 231–248; magyar változat: *I. Oszt. Közl.* 17, 1961, 31–46; *Az altaji nyelvrokonság és a szókészlet-statisztika: I. Oszt. Közl.* 28, 1963; oroszul: *Voprosy Jazykoznanija* 1971:3, 21–33, franciául in: *Researches in Altaic Languages*. Budapest, 1975, 99–115 és *A propos du rhotacisme et du lamdacisme: Central Asiatic Journal* 24, 1980, 222–250). Legutolsó könyvében mindenképp az ún. lambdacizmus kérdésében foglalt el teljesen új álláspontot, végleg a z hang eredetisége és a rotacizmus másodlagossága mellett állt ki. Ennek fényében természetesen újra kellett értékelni a török-mongol nyelvviszonyt, a csuvas nyelvtörténet számos kérdését is.

Ligeti tudatában volt annak, hogy a tudomány műveléséhez megfelelő keretek, feltételek és intézmények szükségesek, bár mindig óvott a tudományos alkotómunka „túltervezésétől”. Fontos feladatának tartotta a publikációs bázis megteremtését. Már a negyvenes évek közepén átvette a *Bibliotheca Orientalis Hungarica* sorozat szerkesztését, melynek első kötete – Brockelmann nevezetes Kásgári-szótára – 1928-ban jelent meg. 1950-ben szerkesztésével indult meg az *Acta Orientalia*, melynek 30 kötetét segítette sajtó alá, 1966-ban megindította a magyar nyelvű *Kőrösi Csoma Kiskönyvtár* című monográfiásorozatot, melynek Ligeti által szerkesztett 15 kötete egy évtized alatt jelent meg. 1973-ban pedig így ír: „Szándékunkban áll *Kelet* címen egy magyar nyelvű tudományos folyóiratot indítani. Ez a folyóirat magában foglalná azokat a magyar vonatkozású orientalista tudományos közleményeket, amelyek ez idő szerint a legkülönbözőbb magyar nyelvű tudományos folyóiratokban szétszórta jelennek meg. Ezek mellett persze helyet kapnának a legfontosabb általános orientalisztikai tárgyú közlemények is. A folyóirat gondozását a Kőrösi

Csoma Társaságra kívánjuk bízni". A folyóirat neve végülis *Keletkutatás* lett, annak első számában jelent meg az eredetileg előadásként elhangzott írás (*Keletkutatásunk helyzete: Keletkutatás* 1973, 5–13), s ha nem is minden zökkenő nélkül, de sikerült e fontos kiadványt orientalisztikánk szolgálatában megőrizni.

1949-ben lett az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia alelnöke. Ezt a tisztét nehéz időkben is, megszakítás nélkül, huszonegy éven át töltötte be. Még ezután is, 1970-től, aktív tagja maradt hosszú ideig az Akadémia elnökségének. Vezetése alatt jött létre és kezdte el működését a Magyar Tudományos Akadémia Orientalisztikai Bizottsága, s aktív szerepet játszott más testületekben is. Különösen jelentős volt működése a Helyesírási Bizottság élén. Nagy gondot fordított az Akadémia könyvtárára. Jelentős része volt a könyvtár Keleti Gyűjteményének kialakításában, s az Akadémia Könyvtári Bizottságának élén mindvégig támogatta a könyvtárat tudományt szolgáló funkciójának betöltésében.

1969-ben újjászervezte a Kőrösi Csoma Társaságot, melynek első elnöke, majd 1978 után tiszteletbeli elnöke lett. Létrehozta a Belső-Ázsiai Tanszék mellett az Altajisztikai Tanszéki Kutatócsoportot, melyet, csakúgy mint a négy orientalista tanszékéből álló Orientalisztikai Tanszékcsoportot, nyugalombavonulásáig, 1972-ig irányított. Alapítványok sora jelzi, hogy mindvégig szívügye maradt az orientalisztika és a magyar nyelvtudomány jövője.

A mindennapi életben, munkában nem volt mindig könnyű együtt dolgozni vele, s emberi vonás, hogy a tőle kapott segítséget hamarabb elfelejtik, mint a vélt vagy valódi sérelmeket. Legendásan jó tanár volt, szemináriumai maradandó szellemi élményt jelentettek, s így érthető, hogy igen sok tanítványt nevelt. Tanítványaival szemben megkülönböztetően szigorú volt, s hozzá tartozik az igazsághoz, hogy ezt a szigort nem mindig viseltük egyformán. Halálával nemcsak egy élet, nemcsak egy tudós életmű, hanem a magyar tudomány történetének egy szakasza is lezárult. Az életmű másolása már csak azért is lehetetlen, mert ehhez nemcsak képességeink hiányoznak, hanem megváltozott a tudomány szerkezete és közege is, új kérdések keresik új módszerekkel megadható válaszaikat. A hazai és a nemzetközi tudományos élet, az a magyarság, melynek alkotó életét szentelte, ugyanakkor joggal várja el tőlünk, hogy életművének minden értékét gondosan megőrizve ne szűnjünk meg azokat a tudományterületeket tovább művelni, melyeknek nemzetközi hírnevét Ligeti Lajos munkásságának köszönhetjük.

Róna-Tas András